

KISS KATALIN – KÓNYI JUDIT

Van-e angol megfelelője a magyar diskurzusjelölő modális partikulának?

A modális partikula nyelvspecifikus jelenség, amely a világ számos beszélt nyelvében nem fordul elő, így, például, az angolban sem. Azonban minden nyelvnek, az angolnak is, megvannak a forrásnyelvben előforduló modális partikulák által kiváltott modális jelentés kifejezésére szolgáló eszközei. Az angol különböző lexikai elemeket és szintaktikai eszközt használ magyar partikulák fordítási ekvivalenseként. Mégis, előfordul olyan eset, hogy a modális partikulát semmi sem képviseli az angolban. A jelen tanulmányban a magyar-angol kontrasztív elemzés tükrében célunk bemutatni, hogy a magyar modális partikulának különböző határozószavak és kifejezések felelhetnek meg az angolban, de leginkább modális határozószó lehet az a lexikai elem, amellyel kifejezhetjük a partikula modális jelentését és amely – a beszélő kommunikációs szándékának megfelelően – pragmatikai vagy diskurzusjelölő szerepében érvényesül. A diskurzusjelölők használatának explicitté tétele nehézséget okozhat a nyelvoktatók, nyelvtanulók és a fordítók számára egyaránt. Véleményünk szerint, a vizsgálat eredményei hatékonyan felhasználhatók a nyelvoktatásban és iránymutatásul szolgálhatnak a fordítóknak is.

Kulcsszavak: modális partikula, diskurzusjelölő, modális alapérték, propozicionális tartalom, beszélői attitűd

Bevezetés. A modális partikula fogalma

A modális partikulák nem illenek bele a szófajok hagyományos rendszerezésébe, így sokáig nem vették számba és stilisztikai szempontból nem tartották őket kívánatosoknak a kommunikációban. Így, például a német nyelvben, az ilyen szavakat sokáig stilisztikailag kétes szavaknak, fölösleges töltelékeknek tartották, melyeket ajánlatos volt elkerülni a helyes német nyelvhasználatban (Busse, 1992). Möllering (2001) is megjegyzi, hogy számos német nyelvet tanuló nem érti a modális partikulákat és a mai napig is ritkán használja a kommunikációban, hogy elkerülje a félreértéseket. Szövegtípustól függetlenül a modális partikulák nem normatív használata stilisztikai hibának számít. Azonban ahogy a német nyelvészeti kutatások egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a pragmatikára, a modális partikulákat egyre inkább, mint a „mondanivaló sűrítésének eszközeit” tartják fontosnak a kommunikációban (Molnár, 2001, p. 81, idézi Eszéki, 2018, p. 1). Általában a mai nyelvészek is egyetértenek abban, hogy a partikuláknak a szóbeli kommunikációban van fontos szerepük, legalábbis az olyan nyelvekben, mint például a németen kívül az orosz és a holland (Möllering, 2001). Más nyelvek, mint például a francia, szegényebbek ilyen elemekben (vö. Weydt, 1969), és mind ez ideig az angolszász nyelvészeti irodalom sem tett említést a modális partikula fogalmáról mondván, hogy az angolban ilyen elemek nem találhatók. Azonban néhány angol határozószó erős hasonlóságot mutat a más nyelvekben tárgyalt modális

partikulákkal, és ezért bizonyos esetekben modális jelentéssel bíró határozószavak az angolban is modális partikuláknak tekinthetők (vö. Aijmer, 2013)¹. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a nyelvek különböznek annak tekintetben, hogy milyen gyakorisággal használják a modális partikulákat, ezért mindenképpen különbséget kell tenni az angol (vagy francia) és az olyan nyelvek között, mint a német vagy svéd, ahol a modális partikulák nagy számban fordulnak elő.

Érdemes először említést tenni a partikula hovatartozásáról a nyelvtanban. A partikulát általában külön szófajként kezelik a *Magyar Grammatikában* (Keszler, 2000), de a német és a közép-délszláv diarendszerhez tartozó nyelveiben (pl. szerb, horvát) is. Hogy pontosan hová is sorolható a partikula szófaji szempontból, az attól függ, hogy a szófaji osztályok megállapításánál milyen kritériumokat veszünk figyelembe. Egyes nyelvészek, pl. Fábricz Károly (1986) a módosítószók egyik csoportjába sorolja a partikulákat, míg Kugler Nóra (2000) a partikulát olyan viszonyosznak tekinti, amely nem toldalékolható, s más szavakkal nem alkot sem morfológiai természetű, sem szintaktikai kapcsolatot. „Funkciója az, hogy a mondatban lévő állításon műveletet végez (pl. előfeltevést kapcsol hozzá, meghatározza téma-réma szerkezetét), modális viszonyt jelöl, a beszélő attitűdjét (érzelmi, akarati, értékelő) viszonyát fejezi ki, vagy jelöli a beszélő reagálását a kommunikációs helyzetre, illetve annak valamely összetevőjére” (Kugler, 2000, p. 275). Funkcionális szempontból Kugler a partikulákat két nagy csoportba bontja: a modális-pragmatikai partikulákra és a viszonyító partikulákra. A modális-pragmatikai partikulák a beszélőnek a közölt tartalomra vonatkozó attitűdjét, illetve a kommunikációs helyzet valamely összetevőjére való reagálást fejezik ki (pl. Ez *bizony* nehéz kérdés. *Csak*hogya kimondtad végre!) (Kugler, 2000, p. 214). A pragmatikai funkció azt jelenti, hogy a partikulák egy része nem (vagy nemcsak) attitűdjelölő, hanem társalgásszervező (diskurzusjelölő) is lehet, kifejezhet a kommunikációs helyzetre való közvetlen reagálást is (Schiffrin, 1987). A partikulák néhány fontos jellemzője a következő: bár szerepelhetnek kérdő mondatban, nem kérdezhetők, nem tagadhatók és nem is feltételezhetők (nem alakíthatók feltételes mellékmondattá) (Kiefer, 1986, pp. 19, 27); más szavakkal nem alkotnak sem morfológiai természetű, sem szintaktikai kapcsolatot, nem lehetnek a propozíció részei (Fábricz, 1986; Keszler, 1995).

Érdemes összehasonlítani, hogyan határozzák meg a modális partikulák kategóriáját más nyelvekben, valamint, hogy lehet-e párhuzamot vonni a nyelvek között. A modális partikulák egyik legátfogóbb elemzését egy német nyelvész, Maria Thurmair (1982) munkájában találjuk, aki a német partikulák fő tulajdonságait a kontextusból vezeti le. Elméleti megközelítése alapján egy-egy jellemző meghatározza az adott partikula fő jelentését, melyből a további jelentések vezethetők le. Zrínyi Andrea (2008) Thurmair munkáját elemezve doktori értekezésében megjegyzi, hogy „a modális

¹ A kurrensebb szakirodalomban például, Aijmer (2013, p. 96) ugyan elismeri, hogy a hagyományos angol nyelvtanban modális partikula nem létező fogalom, de a legújabb pragmatikai kutatások tükrében az angol evidenciális vagy modális jelentésű *of course* határozószót tanulmányában modális partikulának és diskurzusjelölőnek tartja, amellett érvelve, hogy a határozószó bizonyos jelentései annak preszuppozíciós tulajdonságaiból vezethetők le és amely szembetűnő hasonlóságot mutat a svéd *ju* modális partikulával a mondatban betöltött szerepét tekintve.

partikulának a mondatmódusfüggősége azt vonhatja magával, hogy egy bizonyos jelentéskomponens az egyes mondatmódusokban különböző módon hat” (Thurmainr, 1989, p. 51, idézi Zrínyi, 2008, p. 10). Hasonlóan, más nyelvészek, többek között Ickler (1994) és Jacobs (1986) is amellett érvelnek, hogy a modális partikulák metaszinten és nem mondat szinten hatnak és szorosan a „kontextushoz kapcsolódnak”, „...véleményezik azt a mondatot, amelyben megjelennek, megjegyzést fűznek a logikai és retorikai besorolásukhoz a kommunikációs kontextusban” (Ickler, 1994, idézi Bross, 2012, p. 185)². Weydt (1969) és Helbig (1988) is funkcionális szempontból határozza meg a partikulákat, melyeket olyan ragozhatatlan szavaknak tartják, amelyek a beszélőnek a mondattal kapcsolatos attitűdjét jelzik, és amelyek a teljes propozíción végeznek műveletet, ily módon integrálódva a mondatokba. Ami a további azonosítási kritériumot illeti, a partikulát olyan elemként kezelik a nyelvészeti irodalomban, amely nem válaszolhat kérdésre, nem tagadható, nem változtathatja meg a mondat igazságfeltételeit; egy modális partikula törlése nem teszi a mondatot agrammatikussá, szintaktikailag opcionális elem, de pragmatikai szempontból fontos szerepe van a mondatban (vö. Weydt, 1969, p. 68; Helbig, 1988, p. 32ff; König, 1997, p. 58).

A modális partikulák jellemzőinek rövid összefoglalása és nyelvközi összevetése, legalábbis a magyar és a német nyelvek erejéig, jó kiindulópontként szolgálhat ahhoz, hogy megértsük a modális partikula mivoltát.

A jelen tanulmányban célunk a magyar-angol kontrasztív elemzés tükrében megvizsgálni, hogy a magyar modális partikulát milyen eszközökkel fejezhetjük ki az angolban. Feltevésünk szerint a modális partikulának különböző határozószavak és kifejezések felelhetnek meg az angol célnyelvi fordításban. A nyelvoktató, nyelvtanuló vagy a fordító döntését a leggyakrabban a szótári megfeleltetés és a kontextus határozza meg, és amennyiben a szótárban fellelhető lehetséges ekvivalensek közül egyik sem elégíti ki a nyelvhasználó szándékát, akkor saját maga helyettesíti egy leginkább megfelelő lexikai elemmel, kifejezéssel és/vagy nyelvtani eszközzel saját nyelvi kompetenciájára hagyatkozva. A későbbi fejezetekben arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen mondatszerkezeti sajátosságok vagy jelentéstani feltételek teszik lehetővé a magyar modális partikulák fordítását különböző lexikai és nyelvtani eszközökkel a célnyelvi mondatokban.

Kutatási módszer

Kutatási kérdéseinkre gyűjtött példák kontrasztív elemzésével keressük a választ; a forrásnyelvi és a célnyelvi lexikai elemek funkcióit vetjük össze. A tanulmány céljaival összhangban először megvizsgáljuk milyen funkciói vannak a magyar modális partikulának a kérdő mondatokban és milyen esetekben tekinthetők diskurzusjelölőknek is. Majd a kontrasztív elemzés keretében megnézzük a partikulák fordítási lehetőségeit az angol célnyelven néhány példa bemutatásával, elsősorban a szemantikai és pragmatikai aspektusokra fókuszálva. A magyar példák a szerzők által gyűjtött hétköznapi témákról szóló spontán munkahelyi beszélgetésekből származnak. A gyűjtött példamondatok megfelelő forrást nyújtottak a magyar modális partikulák vizsgálatához,

² Az idézett mondat a szerzők fordítása

melyek változatosságának bemutatására a spontán beszédnyelvből nyert adatok alkalmasak. A forrásnyelvi mondatok fordítását a szerzők végezték, akik a minél precízebb fordítás érdekében az anyanyelvi beszélők intuícióira is támaszkodtak. A modális partikulák más nyelvre történő fordítása során azonban tágabb kontextusra van szükség, ezért a korlátozott kontextusú példamondatokban szereplő magyar partikulák angol megfelelőit korántsem tekinthetjük kizárólagos és egyetlen fordítási megoldásnak.

A következő fejezet a magyar modális partikulák és a diskurzuszjelölők közötti kapcsolatot veszi górcső alá.

A modális partikulák diskurzuszjelölő szerepe

Egy vitaindító cikkében Traugott (2007) megjegyzi, hogy nyelvközi szempontból a diskurzuszjelölökkel kapcsolatos korai szakirodalom nem vette figyelembe a modálisitást, mint releváns tényezőt, de Aijmer (1997) tanulmánya óta, melyben a szerző részletesen foglalkozik az *I think* modális partikula kérdésével, a modális kifejezések és a diskurzuszjelölők közötti kapcsolat kérdése folyamatosan foglalkoztatja a nyelvészeket. E kategóriák közötti kapcsolat azonosítására különböző megközelítéseket javasoltak a szakirodalomban. Az egyik megközelítés szerint a diskurzuszjelölők és a modális partikulák között formai és funkcionális alapon kell különbséget tenni (vö. Waltereit et al., 2001). Egy másik megközelítés diskurzuszpragmatikai alapon nem tesz különbséget a fogalmak között, miközben elismeri, hogy a „formálisan” tagmondaton belüli pozíció a modális partikulapozíció (vö. Aijmer, 1997). Egy harmadik megközelítés „azt mutatja meg, hogy bizonyos diskurzuszjelölők használata episztemikus inferenciális modális értékekkel függ össze” (vö. Traugott, 2007). A különbségek részben annak tudhatók be, hogy az azonosított modális funkciók jelentősen eltérnek a különböző nyelvekben, vagy eltérő módon konceptualizálódnak. Tanulmányunkban ezt a harmadik megközelítés fogadjuk el. Továbbá Kiefer (1988) nyomán amellettt érvelünk, hogy a modális partikuláknak vannak diskurzuszjelölő funkciói amennyiben módosítják a kérdő mondat modális alapértékét (Kiefer, 1988, p. 108). Ezzel lejjebb részletesebben foglalkozunk. Az alábbiakban először röviden összefoglaljuk a diskurzuszjelölők főbb jellemzőit, amelyek a modális partikulák tárgyalása szempontjából relevánsak lesznek a lenti fejezetekben.

A diskurzuszjelölők a nyelvi elemeknek egy olyan csoportját alkotják, amelyek a diszkurzusz szervezésében vesznek részt: diszkurzuszszegmenseket kötnek össze, és pragmatikai viszonyokat jelölnek (Fraser, 1999). Fraser (1999) szerint a fő funkciójuk az általuk bevezetett S2 szegmens és az azt megelőző S1 szegmens közti viszony jelzése. A diskurzuszjelölők (DJ) egy olyan két helyiértékű viszonyt <S1. DJ+ S2> jelölnek, amelyben az egyik argumentum az általuk bevezetett szegmensben (S2) található, míg a másik (S1) a diskurzusz korábbi részében. A viszonyt a szegmensek között a diskurzuszjelölő (DJ) teszi explicitté (Fraser, 1999, p. 938). A diskurzuszjelölők általában nincsenek hatással a megnyilatkozás igazságfeltételeire, nem befolyásolják a megnyilatkozás propozicionális tartalmát, azonban emocionális és expresszív funkcióval bírnak (Jucker, 1993). Jelentésük procedurális (műveleti) és nem konceptuális (fogalmi), szintaktikailag és prozódiailag elkülönülnek a mondat többi részétől.

A diskurzuszjelölői és a nem diskurzuszjelölői használat különbségét Schirm (2009) az alábbi példapárral szemlélteti:

- (1) (a) *Pontosabban* fogalmazz a dolgozatodban! (Schirm, 2009, p. 4)
 (b) Megérkeztek a szüleim, *pontosabban* az édesanyám.

Schirm (2009) a példapárt elemezve rávilágít arra, hogy az (a) példabeli *pontosabban* szó nem diskurzusjelölő, csupán határozói funkcióban szerepel, a jelentése konceptuális, a *jobban*, *ügyesebben* szavakkal egyenértékű, míg a (b) példában ugyanez az elem már diskurzusjelölőként funkcionál: használatával a beszélő tartalmi önjavítást végez, azaz újrafogalmazza, értelmezi a jelölő előtt elhangzottakat; a szó nem a fogalmi, hanem a procedurális jelentésben szerepel és két megnyilatkozást köt össze. A diskurzusjelölők a diszkurzusszegmenseket összekötő szerepük révén nagymértékben hozzájárulnak a szöveg koherenciájának fenntartásához (Lenk, 1998).

A modális partikula diskurzusjelölő szerepe leginkább kérdő mondatban érzékelhető (Kiefer, 1990). Diskurzusjelölő szerepükben a magyar modális partikulák képesek módosítani a kérdő mondat modális alapértékét. Funkciójuk az, hogy a mondatban jelöljék a beszélői viszony alapvető kategóriáit: a beszélő tudni szeretné, hogy valami fennáll-e vagy sem; a beszélő kívánja, hogy valami bekövetkezzék. Egy eldöntendő kérdő mondat modális alapértéke például 'a beszélő tudni szeretné, hogy ...' sémával jellemezhető (Kiefer, 1990, p. 8). A modális partikula használatával a beszélő jelezheti, hogy valamilyen bizonyítékkal rendelkezik arra vonatkozólag, hogy az egyik alternatíva valószínűbb, mint a másik vagy egy modális partikulát használhatunk egy olyan preszuppozíció bevezetésére, ahol az korábban nem volt jelen. Mivel a magyarban a legtöbb kérdő mondat modális alapértékének módosítását modális partikulák végzik, a magyarban ezt a tulajdonságot tartják a modális partikulák meghatározó tulajdonságának a kérdő mondatokban: „egy nyelvi kifejezés egy kérdésben akkor tekinthető modális partikulának, ha az módosítja a kérdő mondat modális alapértékét” (Kiefer, 1988, p. 108). Kiefer (1988) megjegyzi, habár nem minden diskurzusjelölő befolyásolja a modalitást, minden modális partikula valószínűleg rendelkezik diskurzusjelölő funkcióval. Az eldöntendő kérdések esetén a modális partikulák két fő diskurzusjelölő funkciót tölthetnek be: (i) összekötik a kérdést az előző diskurzussal, (ii) jelzik a preferált vagy az elvárt választ. Azonban a modális partikulák 'összekötő funkciója' nem mindig tehető explicitté. Másfelől az elvárt válasz általában levezethető a partikula modális jelentéséből (vö. Thurmair, 1989). Nem könnyű feladat beazonosítani, hogy pontosan hány olyan elemet tekinthetünk modális partikulának, amely a kérdő mondatokban használható és diskurzusjelölő funkcióval is rendelkezik. Az egész csoport körülbelül tizenkét elemből áll, mely különböző lexikai szavak zárt osztályát alkotja: *csak, csakugyan, egyáltalán, hát, is, még, szóval, talán, tehát, ugyan, tényleg, valóban*³.

A következők fejezetekben megvizsgálunk néhány gyakori modális partikulát a magyarban, amelyek jelentésének leírásával foglalkozik a szakirodalom, és megnézzük, mi képviseli a partikulát minden esetben az angol fordításban. Már korábban említettük, hogy a kontextus nagyban befolyásolhatja a forrásnyelvi elemek fordítá-

³ Kiefer (1988) megjegyzi, hogy a modális partikulák listája valószínűleg teljes a tizenkét elemmel, ha figyelembe vesszük a partikulák tulajdonságát, mely alapján csak azok a partikulák tekinthetők modálisnak, amelyek módosítják a kérdő mondat modális alapértékét.

si lehetőségeit, vagyis a nyelvhasználó nem feltétlenül a szótárban megadott lexikai megfelelőket használja a célnyelvi szövegben, hanem a diskurzus szintjén dolgozik. A szakirodalomban is többen rámutattak arra, hogy a fordítások akkor lehetnek különösen érdekesek, ha a fordítónak egy lexikai elem jelentését a kontextusban kell értelmeznie (vö. Aijmer és Simon-Vandenbergen, 2003, Aijmer et al., 2006). Aijmer (2013) például megjegyzi, hogy a fordítások „a lexikai elemek jelentéseinek kiegészítő elemzésének tekinthetők olyan jellemzők alapján, mint ... a nyelvi és nem nyelvi kontextus” (Aijmer, 2013, p. 92)⁴. Cuenca (2005, 2008) is rámutat arra, hogy a diskurzusjelölők fordítása során nem formális, hanem pragmatikai ekvivalenciára kell törekedni. Götz (2016) pedig arra a következtetésre jut, hogy a fordítás, mint kontrasztív elemzési módszer alkalmazásával lehetőség nyílik a pragmatikai jelölők multifunkcionalitásának feltérképezésére. A fordító a pragmatikai jelölő számos funkciója közül azonosítja azt, amelyet az adott kontextusban betölt, és ennek megfelelő funkciójú elemmel felelt meg a célnyelven. Habár a fordításoknál talán a funkcionális megfeleltetés tűnik a legegyszerűbb eszközhöz, kérdéses azonban, hogy az elemek mennyire tudják feltárni egymás funkcióit, vagy a „...célnyelvi normák diktálta diszkurzusszervezésnek, modális vagy attitűdjelölésnek megfelelnek-e” (Götz, 2016, p. 11).

Az alábbi fejezetekben néhány gyakori magyar modális partikula vizsgálatával foglalkozunk. Elsőként a magyar *csak* partikulát és annak angol megfelelőit elemezzük.

A *csak* partikula és az angol megfelelői

Vizsgáljuk meg a partikulák jelentését a következő mondatpárokban:

(2) (a) *Hallottad a mai híreket?*
‘Did you hear today’s news?’

(b) *De CSAK hallottad a mai híreket?*
‘You (surely) heard today’s news, didn’t you?’

Az (2a) kérdés közömbös a két alternatíva tekintetében, az (2b) azonban a *CSAK* partikula segítségével teszi egyértelművé, hogy a beszélőnek oka van feltételezni, hogy a kettő között csak az egyik alternatíva lehetséges. Ugyanakkor a beszélő nincs teljesen meggyőződve, hogy ‘a címzett valóban hallotta-e a mai híreket’. A beszélői attitűd pontosabb átadására a hangsúlyozást használjuk, amit a példákban nagybetűs kiemeléssel jeleztünk. Ami a magyar mondat angol fordítását illeti, a következő figyelhető meg: az angol a *surely* fokozó határozószó vagy modális határozószónak is definiált lexikai elem és egy grammatikai eszköz – *question tag* (utókérdés) – segítségével fejezheti ki a *csak* jelentését. Az angolban a *surely* modális határozószó pragmatikai funkcióval rendelkezik és egyben diskurzusjelölő is. Egyes szerzők szerint a *surely* határozószó evidenciajelölő szerepet tölt be a mondatban (*evidential marker*, Fraser, 1996, p. 335), mások episztemikus határozószónak nevezik (*epistemic stance adverbial*, Biber et al. 1999, p. 855). Fraser (1996, p. 188) szerint a *surely* határozószó azon kifejezések közé sorolható, melyek a bizonyosság fokát fejezik ki, továbbá a közölt mondat olyan

⁴ Az eredeti mondat a szerzők fordítása

következtetés, amely az azt megelőző diskurzusból következik. A nyelvtani eszközt illetően a kontrasztív szakirodalom az angol utókérdéseket számos nyelvben a modális partikulák funkcionális megfelelőjének tartja. Fisher (2000) például megjegyzi, hogy az angolban a modális partikulák és az utókérdések egymás funkcionális vagy fordítási ekvivalensei, és ezek „lényegében ugyanazokkal a pragmatikai feltételekkel rendelkeznek” (Fisher, 2000, p. 27). Ez a megfigyelés a magyar nyelvre is vonatkozik. Kugler (1988) rámutat arra, hogy az utókérdés „az előtte álló, kijelentő tartalmú és intonációs szerkezetű tagmondatot »utólag« modalizálja” (Kugler, 1998, p. 216). Ezzel diskurzusszervező szerepet tölt be. A fentiek alapján arra következtethetünk, hogy a magyar modális partikula és a lexikai megfelelője az angolban a szintaktikai eszközzel együtt erős hasonlóságot mutat a két nyelv között. Mindkét nyelvben jelen van tehát a lexikai elemek modális funkciója és diskurzusjelölő szerepük is érvényesül.

Vizsgáljunk meg még egy mondatpárt:

(3) (a) *Megírja Péter a jelentést?*

‘Will Peter write the report?’

(b) *Péter CSAK megírja a jelentést?*

‘Peter will surely write the report, won’t he?’

A (3a) egy eldöntendő kérdés, mely semmilyen kötelezettséget nem vár a címzettől válaszádnál, a (3b) azonban a beszélő meggyőződését explicitté teszi, aki azt gondolja, hogy Péternek meg kellene írnia a jelentést. A (3b) mondat a *csak* partikula mellett tartalmazhatja a *nem* tagadószt is kérdő formában, például:

(4) *Péter CSAK megírja a jelentést még ma, nem?*

‘Peter will (surely) write the report today, won’t he?’

A kérdő hanglejtésű *nem* tagadószo használatával az utókérdésben a beszélő megerősítést vár a címzettől. Az utókérdésekkel bővebben egy későbbi fejezetben foglalkozunk.

Az angol fordításokban változatlanul a (2a–b) mondatokhoz hasonlóan a *surely* modális határozószo és a negatív utókérdés *won’t he?* segítségével tudjuk kifejezni a magyar *CSAK* partikula jelentését.

Ami a magyar *csak* diskurzus funkcióját illeti, az az adott esetben a partikula modális jelentéséből vezethető le. Mivel a beszélő utal az elvárt válaszra, a preferált válasz az, amelyik megfelel ennek az elvárásnak. Ezért a pozitív válasz a (2b), illetve a (3b) kérdésekre felel meg a beszélő elvárásának, míg a negatív válasz nem elégíti ki a beszélőt.

Érdeemes említést tennünk arról is, hogy mi különbözteti meg a *CSAK* modális partikulát a homonim határozószo alaktól⁵. A modális partikulának fix helye van a mondatban: mindig az (igekötő) ige előtt áll. Kérdőszavas kérdésben sem találkozunk a *CSAK* modális partikulával két oknál fogva: az egyik az, hogy a magyar partikula a beszélő meggyőződésének erősebb fokát fejezi ki, preferenciáját az egyik alternatíva iránt, ami automatikusan kizárja megjelenését a kérdésben; a második az, hogy szintaktikai pozícióját illetően, a kérdőszavas kérdésben a *CSAK* helyén mindig kérdőszó áll, vagyis

⁵ Vö. *Péter csak holnap írja meg a jelentést*. A *csak*-nak időhatározó szerepe van a mondatban.

a *CSAK*-nak nincs helye ilyen kérdésben. Ugyanez a megfigyelés vonatkozik az angolra is. Fontos megjegyezni, hogy az angolban az ilyen esetekben az *only* határozószó felel meg a magyar *csak*-nak (vö. *Peter will write the report only tomorrow*).

A következő fejezet a *csakugyan* partikulát vizsgálja és annak megfelelőjét az angol célnyelven.

A *csakugyan* és az angol megfelelői

A *csakugyan* mindig jelzi a beszélő attitűdjét kérdésekben, attitudinális jelölő funkcióval rendelkezik a kérő mondatokban szemben a *csak*-al, melynek a legtöbb használat nem attitűd kifejező. Nézzük meg az alábbi példákat:

- (5) (a) *Csakugyan te vagy az?*
‘Is it really you?’
(b) *Csakugyan részt vettél azon a megbeszélésen?*
‘Did you really attend that meeting?’
- (6) (a) *Csakugyan nem kaptál választ a hivataltól?*
‘Did you really not get a reply from the office?’
(b) *Csakugyan nem ő volt az?*
‘Was it really not him?’

Az (5a–b) kérdésekben a *csakugyan* partikulával kifejezett beszélő attitűdje a pozitív, miközben az (6a–b) kérdésekben a negatív beszédhelyzetre utal. Azaz a tagadás az (6a–b)-ben a propozicionális tartalom része. A beszélő attitűdje a következők szerint parafrázálható: a beszélő nincs teljesen meggyőződve arról, hogy a mondat propozicionális tartalma igaz lenne, de csekély esély van arra, hogy nem igaz. Az (5a–b) és (6a–b) kérdések célja a beszélő által közölt információjának a megerősítése. A *csakugyan* diskurzus funkciója levezethető a partikula modális jelentéséből: a beszélő meg van győződve arról, hogy amit közölt, az közel áll a valósághoz, másik lehetőség nem jöhet szóba, a negatív válasz nem várt. A magyar kérdések angol fordításaiban megfigyelhetjük, hogy itt leginkább a szintaktikai szerkezetre támaszkodhatunk, mint lehetséges fordítási eszközre: eldöntendő kérdésre, mely kiegészül a *really* nyomatékosító szóval. A partikulához hasonlóan az angol *really* határozószónak is pragmatikai funkciója van, amelyet Fraser (1990, p. 336) a hangsúlyjelző pragmatikai jelölők (*emphasis marker*) közé sorol az angolban és amelyek nyomatékosítják az ige jelentését. A (6a–b) magyar mondatok angol fordításaiban a *did you really not get ...? /was it really not him?* típusú negatív eldöntendő kérdések azért lehetnek érdekesek, mert a példabeli eltérő szórendű kérdést (vö. *didn't you get... /wasn't it him?*) a beszélő kommunikációs szándékának megfelelően az erőteljes hangsúlyozás céljával használjuk. Az így alkotott kérdés a beszélő meglepődését fejezi ki egy adott beszédhelyzetben, a beszélő megerősítő választ vár a címzettől. Vizsgáljunk meg még egy mondatpárt, mely a *csakugyan* partikulát tartalmazza.

(7) (a) *Csakugyan, mikor jön Kati?*
‘Indeed, when is Kati coming?’

(b) *Csakugyan, hol van a főnököd?*
‘Where is your boss, indeed?’

A fenti magyar mondatokban a *csakugyan* partikula nem modális, de egyértelműen van diskurzus funkciója, amely a következőképpen írható le. A kérdésekhez előfeltevés kapcsolódik, pl. a (7a)-ban Kati valahol távol van és a beszélő tudni szeretné mikor jön meg, illetve a (7b)-ben a beszélő nyilvánvalóan tudja, hogy a címzett főnöke már egy ideje nincs az irodában, ezért hollétére kíváncsi. Ezek a preszuppozíciók késztetnek a fenti kérdések megalkotására. Ezen kívül a diskurzusjelölő partikula jelzi a beszélő bevonódását a diskurzus témájába. Ami megkülönbözteti ebben az esetben a *csakugyan* modális partikulát a homonim diskurzusjelölőtől, az a következő: a modális partikula erős részrehajlást fejez ki az egyik alternatíva irányába, a kérdőszavas kérdés viszont nem ajánl fel ilyen alternatívát, a modális jelentés blokkolva van az utóbbi esetben. Mint már korábban említettük, a modális partikula használata esetén a beszélőnek mindig van alternatívája. Ami a diskurzusjelölő szerepét illeti, a következő feltételnek kell teljesülnie: az előző diskurzus és a lehetséges válasz beazonosításának meg kell történnie. Bár a diskurzus közlése fontos lehet mind az eldöntendő, mind a kérdőszavas kérdéseknél, ugyanakkor csak az eldöntendő kérdéseknél van értelme meghatározni. Ebből az következik, hogy a *csakugyan* partikulának modális és diskurzusszervező szerepe is lehet, de hogy melyik funkciója válik dominánssá, az mindig a kérdés szemantikai jellegétől függ. Az angol fordításban a kérdőszavas kérdés mellett a kommunikációs szándék maximális elérése érdekében az *indeed* határozószót használhatjuk a *csakugyan* angol ekvivalenseként, amelyet Fraser (1990, p. 340) az elaboratív jelölők (*elaborative marker*) csoportjába sorol. Ezek a pragmatikai jelölők egyben diskurzusjelölők is, melyeknek az a fő funkciója, hogy a közlendő mondattal az előző diskurzusrészt folytassák vagy finomítsák azt.

A következő fejezetben az *egyáltalán* modális partikula tulajdonságait vizsgáljuk és felderítjük az angol megfelelőit.

Az egyáltalán és az angol megfelelői

Nézzük meg, milyen jelentései lehetnek az *egyáltalán* partikulának különböző szövegkörnyezetben és vizsgáljuk meg a fordítási lehetőségeit az angolban. Hasonlítsuk össze a következő mondatokat:

(8) (a) *Dolgozol egyáltalán?*
‘Are you working (at all)?’

(b) *Egyáltalán tudod a választ?*
‘Do you (even) know the answer?’

(9) (a) *Egyáltalán mit akar már megint a főnököd?*
‘What on earth does your boss want again?’

(b) *Egyáltalán mi van veled mostanában?*
‘What is going on with you/ what’s wrong with you lately?’

Az *egyáltalán* partikula állhat a mondat elején és a végén is. A partikula modális funkciója nyilvánvalónak tűnik az eldöntendő kérdésekben. A mondat a következő módon parafrázálható: a beszélőnek komoly kétségei vannak azzal kapcsolatban, amit a mondat propozicionális tartalma kifejez; a negatív válasz valószínűbb, mint a pozitív. Ami a partikula diskurzusjelölő funkcióját illeti, az *egyáltalán* egy előző diskurzust feltételez és a (8a–b)-ben megfogalmazott kérdések ennek a diskurzusnak a folytatását jelenthetik. A beszélő egy megerősítő visszajelzést vár a kérdésére. A címzettől elvárt, hogy eloszlassa a beszélő aggályait. Azonban a (9a–b) kérdőszavas kérdésekben a partikulának nincs modális funkciója. A modális jelentés szorosan összefügg az egyik vagy a másik alternatívával, így nincs helye a kérdőszavas kérdésekben. Másfelől, az *egyáltalán* elemnek diskurzus funkciója van, a (9a–b)-ben megfogalmazott kérdések az előző diskurzus természetes folytatásának tekinthetők. A beszélő kielégítő választ vár a kérdésére. A fentiekből az következik, hogy bár az *egyáltalán* csak az eldöntendő kérdésben tekinthető modális partikulának, diskurzusjelölő funkciója mind az eldöntendő, mind a kérdőszavas kérdésekben érvényesül. A partikulának két fő tulajdonsága van: (i) egy korábbi diskurzust feltételez és (ii) jelzi a beszélő bevonódását a diskurzusba.

Vizsgáljuk meg a magyar mondatok angol fordításait! Szintaktikai szempontból a magyarhoz hasonlóan eldöntendő kérdéssel feleltetjük meg a (8a–b) forrásnyelvi mondatokat. Az *egyáltalán* modális partikula lehetséges ekvivalensei a célnyelvi mondatokban az *at all* és az *even* elaboratív pragmatikai jelölők lehetnek, melyek úgyszintén diskurzusjelölők is. Bár ezeket a lexikai elemeket a nyelvhasználó el is hagyhatja a mondatokból, a kommunikációs szándék, azaz nyomatékosítás céljából használja, mivel ezek az elemek procedurális jelentéssel járulnak hozzá a mondat jelentéséhez, kiegészítve vagy finomítva az előző diskurzusszegmenst. A kérdőszavas kérdések esetében a magyar diskurzusjelölőt az angolban az *on earth* kifejezéssel feleltethetjük meg (l. 9a mondat fordítása), amelynek hangsúlyjelzői (*emphasis marker*) pragmatikai funkciója van, a beszélő elégedetlenségét, felháborodását fejezi ki. Érdekes megfigyelni, hogy a (9b) mondat fordításában az *egyáltalán* diskurzusjelölő esetében nem találunk megfelelő lexikai elemet a célnyelvben. Itt leginkább a *what is going on with you? /what's wrong with you?* kifejezéssel és idiómával adjuk át a forrásnyelvi mondat közölnivalóját, melyek a beszélő nemtetszését, felháborodását fejezhetik ki a címzett cselekedeteivel vagy viselkedésével kapcsolatban, hasonlóan a (9a) mondathoz, azaz a fordított szövegre is jellemző, hogy a szövegben azonosítható előzményhez fűz megjegyzést, vagyis a célnyelvi kifejezések szintén diskurzusjelölők.

A következő fejezetben összevetjük a magyar *hát* modális partikulát a célnyelvi megfelelőjével.

A *hát* és az angol megfelelői

A *hát* partikula kérdéseket vezethet be a diskurzusba. Vizsgáljuk meg a következő mondatokat:

(10) (a) *Hát kivel beszéltél? Senki sem szólt vissza.*
'So who did you talk to? No one replied.'

(b) *Hát hogy találtál rá ennyi idő elteltével?*
'So how did you find him after all this time?'

Első ránézésre szembetűnik, hogy a partikula mindkét esetben kérdőszavas kérdésben szerepel. Azonban itt nem tipikus kérdő mondatokról van szó, hanem sokkal inkább olyan nyitott kérdésekről, melyek részletes válaszokat igényelnek. A kérdésekre, melyeknek a partikula nem része, egyértelmű választ lehetne adni, például, a *kivel beszéltél?* kérdésre válaszolhatnánk – *néhány ügyféllel* és hasonlóan a *hogyan találtál rá?* kérdésre – a *Facebook*-on. Azonban a *hát* partikulát tartalmazó kérdések sokkal részletesebb választ igényelnek. A (10a)-ban a címzett arra kíváncsi, hogy pontosan kik azok az ügyfelek, akikkel a beszélő felvette a kapcsolatot (üzleti szempontból fontos lehet, hogy részletes információ birtokában legyen) és hasonlóan a (10b) kérdésre is részletes beszámolót vár, nem elégszik meg a rövid – a *Facebook*-on – válasszal. Az irodalomban a *hát* partikula jelentéshálózatának leírása alapján megállapíthatjuk, hogy a fenti mondatokban a *hát* funkciója a következőképpen definiálható: folytatás, részletezés, a mondanivaló továbbvitele (vö. Schirm, 2011, 2015; Dér, 2017). A partikula diskurzusfunkciója egyértelműen levezethető: a partikula jelzi, hogy a szóban forgó kérdés egy előző diskurzusnak a folytatása. A magyar mondatok angol fordításaiban a kérdőszavas mondatok elején a *so* inferenciális diskurzusjelölőt használhatjuk a *hát* lehetséges ekvivalenseként, melynek a magyar partikulához hasonlóan szintén az a funkciója, hogy összekösse az előző és az meglévő diskurzusszegmenseket. Tekintettel arra, hogy a szakirodalom a *so* fő funkcióját a ‘konklúzió’ jelentéssel társítja (vö. Buysee, 2012), a fenti példákban az angol diskurzusjelölő eltérő jelentése rávilágít annak multifunkcionalitására és poliszémiájára hasonlóan a magyar *hát*-hoz. A két elem között pragmatikai ekvivalencia van.

Hasonlítsuk össze a fenti példákat az alábbiakkal:

(11) (a) *Hát hitted volna?*
‘Would you believe it?’

(b) *Hát nem megmondtam, hogy ez lesz a vége?*
‘Didn’t I tell you it would end like this?’

A fenti mondatok sokkal inkább retorikai kérdések, mint valódi eldöntendő kérdések, ezek a kérdések nem igénylik a válaszadást. Azonban ezen kérdések retorikai voltát nem a magyar *hát* partikula idézi elő, a kérdések már önmagukban is retorikusok a partikula nélkül is. A partikula egyetlen járuléka a mondatokban az emocionális jellege. A magyar mondatok angol fordításában azonban semmi sem képviseli a partikulát. A célnyelvi fordításokban is retorikai kérdésekkel van dolgunk, melyekben a fordító inkább a kérdő mondat megfelelő részeinek hangsúlyozásával érheti el a kommunikációs szándékát. Götz (2016) a diskurzusjelölők fordítási problémáit járja körül és megállapítja, hogy a fordítók gyakran két jelenséggel szembesülnek a fordítás során: a lexikai elemek betoldásával és azok kihagyásával. Megjegyzi, hogy a fordító minden esetben értelmezi a forrásnyelvi megnyilatkozást és annak kontextusát, mely alapján választ megfelelő fordítási eszközt, hogy a beszélő kommunikatív szándékára reflektáljon. Gyakran a célját nem lexikai szavakkal, hanem a mondat részeinek hangsúlyozásával éri el.

Vizsgáljunk meg még néhány mondatot:

(12) (a) *Hát még nem írtad meg a jelentést?*⁶
 ‘So you haven’t written the report yet?’

(b) *Hát nem találkoztál az új kollégámmal?*
 ‘So you haven’t met my new colleague?’

A fenti kérdésekben a *hát* partikulának van modális funkciója, a partikula módosítja a mondat propozicionális tartalmát. A (12a–b) mondatok a *hát* partikulával és tagadószóval nem azonosak a *megírtad?* és *nem találkoztál?* kérdésekkel. A modális partikula a beszélő bizonytalanságát fejezi ki, aki azt várja, hogy a címzett eloszlassa a kétségeit. A fenti példákban is a magyar partikulának lehet megfelelője az angolban, amennyiben a kontextus ezt indokolja. Véleményünk szerint a célnyelven is a *so* határozószóval tudnánk megfeleltetni a partikulát, amelynek úgyszintén diskurzusjelölő szerepe is van. A *so* elemet tartalmazó mondat olyan következtetés, amely az előző diskurzusból vezethető le. A fenti példákban megfigyelhető, hogy a *so* határozószónak mind a jelentése, mind a mondatbeli elhelyezkedése és használati köre is nagyon hasonló a magyar *hát* partikulához, így az angol *so* határozószót modális partikulaként is értelmezhetjük.

A még és az angol megfelelői

A *még* partikula nem szükségszerűen modális természetű, bár általában a magyarban a modális partikulákhoz sorolják (vö. Fábri, 1986; Kiefer, 1988). Vizsgáljuk meg a következő mondatokat:

(13) (a) *Te még beszélsz?* (Kiefer, 1988, p. 116)
 ‘Are you still talking?’

(b) *Még te beszélsz?*
 ‘Look, who’s talking? / You are one to talk!’

(14) *Még van kedved viccelődni?*
 ‘Still in the mood for jokes?’

A *még* szó időhatározói funkcióban jelenik meg a (13a) mondatban, azonban a (13b)-ben már retorikai kérdéssel van dolgunk. A *még* partikula nélküli kérdés is értelmezhető retorikusan, de nem feltétlenül kell annak lennie. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a *még* szó hozzájárul a kérdés retorikai mivoltához és a kérdést egyértelművé teszi. A (13b)-ban valószínű, hogy a címzett valakit vagy valamit kritizál, szarkasztikus megjegyzésekkel illet valakit és a (14) mondatban tréfál; ezekre a kérdésekre nem várunk választ. A beszélő nem kérdez, hanem méltatlankodását, felháborodását fejezi ki az adott beszédhelyzetben. Amint látható a fenti mondatok angol fordításából, semmilyen lexikai elem nem felel meg a *még* partikulának az angolban. Itt leginkább idiómákkal érhetjük tetten a *még* partikula jelentését. Az ekvivalenciát a célnyelven a forrásnyelvi mondat szintjén

⁶ A magyar mondat egy másik lehetséges fordítása lehet az utókérdéses mondat, mely tartalmazhatja az inferenciális diskurzusjelölőt a mondat elején. Pl. *So you haven’t written the report yet, have you?*

állapíthatjuk meg. Fraser (1996, p. 330) az angol fordításban használt kifejezéseket a pragmatikai idiómák egyik ún. üzenet idiómák (*message idioms*) csoportjába sorolja, melyek esetén egy kifejezés jelzi a teljes üzenetet, utal a beszélő érzelmi állapotára vagy reagál a beszédhelyzetre, ugyanis az ilyen idiómáknak emocionális funkciója van. Az angol fordítások esetében is pragmatikai ekvivalenciáról beszélhetünk a fentebb tárgyalt példákhoz hasonlóan. A modális partikulákhoz való lexikológiai megközelítés szerint a partikuláknak nemcsak egy szó, hanem kifejezés vagy mondat is lehet megfelelője más nyelvekben. Ez jól tükröződik König és Stark (1991) munkájában, amely a német modális partikulák fordítási lehetőségeit vizsgálva az angol nyelvben amellet érvel, hogy az ekvivalenciát gyakran egy nagyobb mondategység, kifejezés, mondatrész vagy akár egy egész mondat szintjén kell megállapítani.

A következő fejezet a *talán* partikula elemzésével foglalkozik és annak megfelelőivel az angolban.

A *talán* és az angol megfelelői

A *talán* magyar partikula csak az eldöntendő kérdésekben fordul elő és az alábbiak szerint használható:

- (15) (a) *Elutazott talán?*
‘Has he gone away (perhaps)?’
- (b) *Talán beteg volt?*
‘Maybe/perhaps he was sick?’
- (16) (a) *Talán legyek elégedett a mostani pozíciómmal?*
‘Should I be happy with my current position?’
- (b) *Talán mondjam meg neki, hogy nem akarom többé látni?*
‘Should I tell him I don’t want to see him anymore?’

A (15a–b) mondatokban a *talán* jelentése egyértelműnek tűnik. A partikula lehetőséget fejez ki. A beszélőnek nincs bizonyítéka egyik alternatívára sem, vagyis a kérdése feltételezésen alapszik. A fenti kérdések nem tudnak diskurzust kezdeményezni, a kérdéseknek nincs azonosítható előzménye. Azonban a (16a–b) kérdések retorikai kérdéseknek minősülhetnek, melyek megalkotásában a *talán* partikulát a mondatra helyezett hangsúly is kíséri, ezek egy retorikus mondat fő jellemzői. Bár a *talán* partikula hozzájárul a retorikai kérdés kialakításához, nem tekinthető modálisnak ilyen esetekben. A beszélői attitűd a kétségeinek és bizonytalanságának kifejezésére irányul. Mint látjuk a (15a–b) forrásnyelvi mondatok angol fordításaiban, a *talán* partikulának az angol szövegekben a *perhaps* és a *maybe* evidenciális-episztemikus modális határozószavak lehetnek a megfelelői, melyek a bizonyosság fokát fejezik ki, azaz mennyire lehetségesnek vagy valószínűnek tart a beszélő egy adott helyzetet (vö. Chafe, 1986). Viszont a (16a–b) mondatok célnyelvi fordításában a *should* modális ige lehet a *talán* megfelelője, mely az állító vagy tagadó alakjában általában deontikus modalitást fejez ki kötelezettségre vagy szükségszerűsége utalva. Ez a modális ige

kérdő mondatokban ritkábban fordul elő és ilyen esetben inkább retorikai funkciója van, hasonlóan a magyar *talán* -hoz.

A következő fejezetben megvizsgáljuk az *ugyan* partikula funkcióit és annak megfelelőit az angolban.

Az *ugyan* és az angol megfelelői

Az *ugyan* partikula használatát a következő mondatok szemléltetik:

(17) (a) *Ugyan miért engem hívnának be interjúra?*
‘Why would they invite me for an interview?’

(b) *Ugyan kivel beszéljem meg a gondomat?*
‘Who do I talk to about my problem?’

(18) (a) *Ugyan miért hazudott a főnökének?*
‘Why did he lie to his boss, I wonder?’

(b) *Ugyan miért hagyta ott ezt a jól fizető állást?*
‘Why did he leave this well-paying job, I wonder?’

A (17a–b) mondatokban az *ugyan* partikula a beszélő meggyőződését jelzi, hogy csekély az esélye annak, hogy ‘behívják állásinterjúra’ vagy annak, hogy ‘lenne bárki is, akivel megoszthatná a problémáit’. Ezek a mondatok igaz állításoknak tekinthetők. Mindazonáltal, az alapvető feltételezések bizonytalanságának köszönhetően ezek a kérdések valódi kérdésként is funkcionálhatnak. Az is megfigyelhető, hogy a kérdésekhez nem kapcsolódik előfeltevés. Az *ugyan* által jelzett beszélő attitűdjét a következő módon fejezhetjük ki: a beszélő nem hiszi, hogy a kérdés preszuppozíciója igaz, de a címzett megcáfolhatja ezt a feltételezést. A (18a–b) mondatok különböznek az előzőktől. Általánosságban ezekhez a kérdésekhez kapcsolódnak előfeltevések és az *ugyan* partikula nem módosítja a kérdés propozicionális tartalmát. A partikula csupán hangsúlyozza azt a tényt, hogy a beszélő nem tudja a választ a kérdésre. Ilyen esetekben a partikula nem tekinthető modálisnak. Szintaktikai szempontból az *ugyan* partikula közvetlenül a kérdőszó előtt áll és nem használható eldöntendő kérdésekben. Az (17a–b) kérdések angol fordításában nem találunk ekvivalenst a magyar partikulának, a forrásnyelvi mondatoknak a célnyelven is kérdőszavas mondatok felelnek meg és csak a megfelelő mondatrészek hangsúlyozásával érhetjük el a beszélő kommunikációs célját. A (18a–b) magyar mondatokban az *ugyan* partikula egyenértékű lehet a *vajon* partikula funkciójával, ha a beszélő bizonytalanságát, töprengését szeretnénk még jobban hangsúlyozni. Ilyen esetben az *ugyan* partikulának az *I wonder* szerkezet lehet a megfelelője az angolban, mely állhat a kérdőszavas kérdés elején vagy a végén és betoldásként kerül be a fordított szövegbe.

Utókérdések mint modalitás kifejezői

Az utókérdésekkel azért érdemes külön foglalkozni, mert, mint már korbábban is említettük, mind a magyar, mind a külföldi szakirodalom rámutat a modalizáló szerepükre. Fejezzük be a partikulákról szóló elemzésünket az utókérdések funkcióinak

rövid ismertetésével. Az alábbi mondatok jól tükrözik, hogy partikula is szerepelhet az utókérdésekben:

- (19) (a) *Voltál a mai megbeszélésen, ugye?*
‘You were at the meeting today, right?’
- (b) *Jó volt itt nyaralni, nem?*
‘It was a nice holiday here, wasn’t it?’
- (c) *Hamarosan te is megnősülsz, igaz?*
‘You are also getting married soon, aren’t you?’
- (d) *Már nagyon várod a fizetésemelést, nemde?*
‘You’re really looking forward to a pay rise, aren’t you?’
- (e) *Küldöm a szerződést délután, jó?*
‘I’ll send you the contract this afternoon, Okay?’

A (19a) mondatban az *ugye* partikulán kívül a magyar mondatokban több lexikai szót is használhatunk utókérdésben, mint, pl. *nem, igaz, jó, nemde* és az angol *wasn’t it, aren’t you* és *okay* megfelelőit. A magyar mondatok lexikai elemek fordításánál célnyelvre több aspektust is figyelembe kell venni: vagyis a szöveggörnyezet, a stílus és a kommunikációs szándék is mind fontos a megfelelő jelentés közvetítése érdekében. Az utókérdést az előtte álló kijelentő tagmondatot utólag modalizálja és nemcsak partikula, hanem más elem is állhat utókérdésben (mondatszó, tagadószó, melléknév stb.), mely jelöli a mondat modális alapértékét és diskurzusjelölő szerepet tölt be. Fraser (1999, p. 331) az ilyen pragmatikai jelölőket az angolban mondat-alapú hibrid jelölőknek (*declarative-based hybrids*) nevezi, melyek bizonyos lexikai feltételekkel kombinált szintaktikai struktúrát foglalják magukban. Tehát nem klasszikus eldöntendő kérdésekről van szó, mivel egyik sem információt kérő megnyilatkozás. A beszélői attitűd arra irányul, hogy ‘kikényszerítsen’ valamilyen reakciót a címzettől. A címzett reakciója azonban még a mondat hangsúlyozásával is összefügg, a választ ugyanis az dönti el, hogy ereszkedő vagy emelkedő hanglejtéssel ejtjük-e ki az utómondatot.

Összegzés

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy megvizsgáljuk milyen eszközökkel fejezhetjük ki a magyar modális partikulát diskurzusjelölő funkcióban az angol célnyelven, előtérbe helyezve a kontrasztivitás szempontját. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy van-e jól azonosítható képviselője a magyar partikulának az angol fordításban, összevetve és elemezve néhány partikula és ekvivalensének szánt lexikai szó szemantikai és pragmatikai aspektusát.

Megfigyelhettük, hogy a magyarban a modális partikuláknak több funkciója is lehet, előfordulhatnak eldöntendő vagy kérdőszavas kérdésekben. A partikula modális funkciója azonban csak az eldöntendő kérdésben érvényesül, vagyis a partikula módosíthatja az eldöntendő mondat modális alapértékét. A modális partikula nem

jelenhet meg kérdőszavas mondatban, ami azonban nem befolyásolja diskurzusjelölő funkcióját, csupán a modális jelentése blokkolva van.

Habár a hagyományos megközelítés szerint az angolban a modális partikula nem létező fogalom, mégis láthattuk, hogy bizonyos esetekben a modális jelentésű határozószavakat modális partikuláknak is tekinthetjük, mivel szembetűnő hasonlóságot mutatnak a magyar partikulákkal. Azokban az esetekben, ahol nem beszélhetünk modális partikuláról az angolban, megmutattuk, hogy a magyar modális partikulát különböző lexikai elemekkel lehet kifejezni a célnyelven. Vizsgálatunk során megállapítottuk, hogy a leggyakrabban modális határozószavak, diskurzusjelölők és egyéb kifejezések jöhetnek szóba, mint lehetséges célnyelvi ekvivalensek. Megfigyelhettük azt is, hogy a partikulák kifejezési eszköze a célnyelven gyakran nem egy lexikai szó, hanem egy kifejezés vagy egy mondat, ezzel rámutatva arra, hogy a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi fordítás között pragmatikai kapcsolat van. Továbbá azt is megállapítottuk, hogy bár a legtöbb angol határozószónak, mint lehetséges célnyelvi megfelelőnek nincs modális funkciója, azonban jól azonosítható diskurzusjelölő szerepe van. Végül arra is fény derült, hogy a lexikai elemek mellett a szintaktikai eszközöknek is fontos szerepe van a modalitás és a diskurzus azonosításában. A modális partikulákkal kapcsolatos fontos szakirodalmi megfigyelést alátámasztottunk példákkal, bemutatva azt, hogy a magyar modális partikuláknak az angol utókérdések funkcionális ekvivalensei lehetnek.

A tanulmányban elemzett magyar példák és azok angol fordításai jól tükrözik azt, hogy az azonosított ekvivalensek használatával ki tudjuk fejezni a beszélő érzelmi attitűdjét, azaz bizonytalanságát, méltatlankodását, csodálkozását vagy kételkedését. A lexikai és a szintaktikai eszközökkel egyaránt nyomatékosíthatunk és kiemelhetünk a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegben, valamint árnyaltabbá is tehetjük a kérdést. A fordítási eszközök kiválasztásánál a nyelvoktató, nyelvtanuló és a fordító rendszerint figyelembe veszi a nyelvi és műfaji normákat, kontrasztív nyelvi jegyeket és a kommunikációs szándékot is.

Zárszóként megjegyezzük, hogy a jelen kontrasztív elemzésünk eredményei hatékonyan felhasználhatók a nyelvoktatásban és iránymutatásul szolgálhatnak a fordítóknak is. Ahogy Furkó (2021) is hangsúlyozza, „a pragmatikai jelölők oktatása felszínre hozza az egyes regiszterek közti különbségeket, a formalitás mértékét, az írott és beszélt nyelvi megtervezett, illetve spontán diskurzus jellegzetességeit. Metanyelvi jellegük miatt segíthetnek a kommunikációs problémák megoldásában” (Furkó, 2021, p. 45).

IRODALOM

- Aijmer, K. (1997). *I think* – an English Modal Particle. In Swan, T. & Westvik, O. J. (Eds.), *Modality in Germanic Languages. Historical and Comparative Perspectives* (pp. 1–47). Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110889932.1>
- Aijmer, K. (2013) Analyzing modal adverbs as modal particles and discourse markers. In Degand, L., Cornillie, B. & Pietrandrea, P. (Eds.), *Discourse markers and modal particles: categorization and description* (pp. 89–106). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.234.04aj>
- Aijmer, K. & Simon-Vandenberg, A. (2003). The Discourse Particle *well* and its Equivalents in Swedish and Dutch. *Linguistics*, 41(6), 1123–1161. <https://doi.org/10.1515/ling.2003.036>

- Aijmer, K, Foolen, A. & Simon-Vandenberg, A. (2006). Pragmatic Markers in Translation: A Methodological Proposal. In Fischer, K. (Ed.), *Approaches to Discourse Particles* (pp. 101–114). Elsevier. https://doi.org/10.1163/9780080461588_007
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G. N., Conrad, S. & Finegan, E. (1999). *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. Longman Publication Place.
- Bross, F. (2012). German modal particles and the common ground. *Helikon. Multidisciplinary Online Journal*, 2, 182–209. http://helikon-online.de/2012/Bross_Particles.pdf
- Busse, D. (1992). Partikeln im Unterricht Deutsch als Fremdsprache [Particles in teaching German as a foreign language]. *Muttersprache*, 102(1), 37–59.
- Buysse, L. (2012). ‘So’ as a multifunctional discourse marker in native and learner speech. *Journal of Pragmatics*, 44(13), 1764–1782. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.08.012>
- Cuenca, M. J. (2005). The contrastive analysis of discourse markers: the case of “well”. In Figueroa, C. M. & Gárate, T. I. M. (Eds.), *Studies in Contrastive Linguistics* (pp. 197–205). Universidade de Santiago de Compostela.
- Cuenca, M. J. (2008). Pragmatic markers in contrast: The case of well. *Journal of Pragmatics*, 40, 1373–1391. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.02.013>
- Chafe, W. (1986). Evidentiality in English conversation and academic writing. In Chafe, W. & Nichols, J. (Eds.), *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* (pp. 261–272). Ablex.
- Dér, Cs. I. (2017). A *hát* multifunkcionalitása a beszédműfajok és a diskurzusjelölő-társulások függvényében. *Beszédkutatás 2017*. 169–184. <https://doi.org/10.15775/Beszkt.2017.169-184>
- Eszéki, A. (2018). A modális partikulák megjelenése és didaktizálása német nyelvkönyvekben. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 17(1). 1–21. <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2018.1.002>
- Fábricz, K. (1986). *Partikulák a magyar és az orosz nyelvben*. Kandidátusi értekezés. Szeged. http://opac.mtak.hu/F?func=direct&local_base=MTA01&doc_number=000733298 (2022.10.10)
- Fisher, K. (2000). *From Cognitive Semantics to Lexical Pragmatics: The Functional Polysemy of Discourse Particles*. Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110828641>
- Fisher, K. (2007). Grounding and common ground: modal particles and their translation equivalents. In Fetzter, A. & Fisher, K. (Eds.), *Lexical Markers of Common Grounds [Studies in Pragmatics 3]* (pp. 47–66). Elsevier. https://doi.org/10.1163/9780080466316_005
- Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6, 167–190. <https://doi.org/10.1075/prag.6.2.03fra>
- Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931–953. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00101-5](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00101-5)
- Furkó, B. P. (2021). A pragmatikai jelölőkről az üzleti szaknyelv oktatásában. *Modern Nyelvoktatás*, 23(2–3), 34–47.
- Götz, A (2016): A diskurzusjelölők fordításának kérdései. *Fordítástudomány*, 18(1), 5–20.
- Helbig, G. (1988). *Lexikon deutscher Partikeln*. Langenscheidt.
- Ickler, T. (1994). Zur Bedeutung der sogenannten ‘Modalpartikeln’. *Sprachwissenschaft*, 19, 374–404.
- Jacobs, J. (1986). Abtönungspartikeln als Illokutionstypmodifikatoren, *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik*, 27, 100–111.
- Jucker, A. H. (1993). The discourse marker well: A relevance-theoretical account. *Journal of Pragmatics* 19, 435–452. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(93\)90004-9](https://doi.org/10.1016/0378-2166(93)90004-9)
- Keszler, B. (1995). A mai magyar nyelv szófai rendszerezésének problémái. *Magyar Nyelvőr*, 119, 293–308.
- Keszler, B. — (2000). *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiefer, F. (1986). A modalitás fogalmáról. *Nyelvtudományi Közlemények*, 88, 3–37
- Kiefer, F. (1988). Modal particles as discourse markers in questions. *Acta Linguistica Hungarica*, 38, 107–125. <https://www.jstor.org/stable/44362606>
- Kiefer, F. (1990). *A modalitás*. Linguistica, Series C, Relationes, 1. MTA Nyelvtudományi Intézete.

- König, E. (1997). Zur Bedeutung von Modalpartikeln im Deutschen: Ein Neuansatz im Rahmen der Relevanztheorie. *Germanistische Linguistik*, 136, 57–75.
- König, E. & Stark, D. (1991). The treatment of function words in a bilingual German-English dictionary. In Abraham, W. (Ed.), *Discourse Particles: Descriptive and Theoretical Investigations on the Logical, Syntactic, and Pragmatic Properties of Discourse Particles in German* (pp. 303–328). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.12.10kon>
- Kugler, N. (1998). A partikula. *Magyar Nyelvőr*, 122(2), 214–219. http://real-j.mtak.hu/6072/1/Magyar-Nyelvor_1998.pdf
- Kugler, N. (2000). A partikula. In Keszler, B. (Szerk.), *Magyar Grammatika* (pp. 275–282). Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lenk, U. (1998). Discourse markers and global coherence in conversation. *Journal of Pragmatics*, 30, 245–257. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00027-7](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00027-7)
- Molnár, A. (2001). Német modális partikulák egy irodalmi dialógusban (F.X. Kroetz: „Oberösterreich”). In Petőfi, S. J. & Sziksziané Nagy, I. (Szerk.), *Grammatika-szövegnyelvészet-szövegtan* (pp. 81–86). Officina Textologica. <https://doi.org/10.34101/actaagrar/1/3590>
- Möllering, M. (2001). Teaching German Modal Particles: A Corpus- Based Approach. *Language Learning and Technology*, 5(3), 130–151.
- Schirm, A. (2009). Partikula és/ vagy diskurzuszjelölő? In Keszler, B & Tátrai, Sz. (Szerk.), *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban* (pp. 304–311). Tinta Könyvkiadó. http://schirmanita.hu/Schirm_Anita/Publikaciok_files/partikula_es_vagy_diskurzuszjelolo.pdf (2022.10.24)
- Schirm, A. (2011). A diskurzuszjelölők funkciói a számok tükrében, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 6(1), 185–197. https://matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/BTK_MFI_1_2011/ISSN_1788-9979_BTK_MFI_1_2011_185-197.pdf (2022.11.10)
- Schirm, A. (2015). A diskurzuszjelölők fordítása az elmélet és a gyakorlat oldaláról. Poszter, 25 *Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus* http://schirmanita.hu/Schirm_Anita/Kutato_i_blog/Enteries/2015/4/1_A_diskurzuszjelolok_forditasarol_files/schirm_poszter.pdf (2023.03.04)
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611841>
- Thurmair, M. (1989). *Modalpartikeln und ihre Kombinationen*. Niemayer. <https://doi.org/10.1515/9783111354569>
- Traugott, C. E. (2007). Discourse markers, modal particles, and contrastive analysis, synchronic and diachronic. *Catalan Journal of Linguistics*, 6(1), 139–157. <https://doi.org/10.5565/rev/catjl.128>
- Zrínyi, A. (2008). *A német árnyaló partikulák fordítási lehetőségei*. Doktori (PhD) Értekezés. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15512/zrinyi-andrea-phd-2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2022.11.18)
- Waltereit, R. & Detges, U. (2007). Different Functions, Different Histories. Modal Particles and Discourse Markers from a Diachronic Point of View. *Catalan Journal of Linguistics*, 6, 61–80. <https://doi.org/10.5565/rev/catjl.124>
- Weydt, H. (1969). *Abtönungspartikel. Die deutschen Modalwörter und ihre französischen Entsprechungen*. Gehlen.

Do Hungarian modal particles as discourse markers have equivalents in English?

The modal particle is a language-specific phenomenon not found in many languages of the world, including English. However, every language, including English, has its own means of expressing the

modal meanings triggered by modal particles in the source language. English uses various lexical items and syntactic devices as translation equivalents of Hungarian particles. Yet it is not uncommon for the modal particle not to be represented in English at all. In the present paper, in the context of the Hungarian-English contrastive analysis, we aim to show that the Hungarian modal particles can have translation equivalents in English functionally represented by different adverbs, modifiers and phrases, and above all it is , the modal adverb that appears to be the lexical item most capable of expressing the modal meaning of the particle in English, functioning in accordance with the speaker's communicative intentions as a pragmatic or discourse marker. Making explicit the use of discourse markers can pose a challenge to language teachers, language learners and translators alike. In our opinion, efficient use can be made of the results of this study in language teaching and also as a guideline for translators

Keywords: modal particle, discourse marker, basic modal value, propositional content, speaker's attitude